

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A peregrinus.

Jókai Dekameronjának első kötetében olvashatjuk ezt a pompás kis elbeszélést, vagy a mint ő maga nevezi: genre-t. Ebben a peregrinus alakja oly egyénies, az egész elbeszélés oly léletszerű és reális, hogy Jókai kétségtől valamilyen jól ismert alakra gondolt e történet megírása közben. Ezt a jól ismert és elsősorban visszariasztó alakot tette azután maga és olvasói előtt szánalomraméltóvá, sőt rokonszenvenessé eleven és fordultatos elbeszélői művészetével, főleg pedig azzal, hogy tüneményes fantáziájának színes ruháiba öltöztette. Jókai Nagy Jánosnak nevezi az ő peregrinusát, akire meglehetősen korlátolt koponyáján kívül egyetlenegy, rossz időben rosszul kiejtett szó hozza a szomorú fátumot, hogy bolygó zsidóként egész életén át kóborogna kellett. Mint afféle rossz diák egyszer a *sum* igét úgy találta tovább conjugálni, hogy *sus*. Ezzel üldözték azután világgá, mert rajta maradt, mint csúfnév. E miatt szokott el még Bergengócia legelrejtettebb falujának sovány rektóriájából is, mikor pedig már azt gondolta, hogy kiköthet a boldogság állandó kikötőjében, mert megtalálta méltó oldalbordáját a jegyző uram örökösen nevető, hatodik leányának személyében. Nos tehát, ennek a *Sus* néven emlegetett peregrinusnak megtaláljuk az eredetijét a pápai ref. kollégium jegyzőkönyveiben. Nem volt ugyan pápai diák, de egy időben annak adta ki magát s e címen szép pénzt harácsolt össze. Így került azután bele a főiskolai tanács jegyzőkönyvébe. Az 1841—42-iki iskolai évnek jegyzőkönyveiben három olyan pontot találunk, amely róla szól. E pontok a következők:

•Vid. ülés. 1842. téli 3d. napján. 24. Ügyvéd tek. Várady István úrnak Pestről küldött levele felolvastatott, melyben írja, hogy valami Szabó István nevű ember, kit közönségesen Susz-nak cimeznek, egy hamis libellussal, mely Nagy Sándor mint senior aláírásával s Collegiumi pecséttel, úgyszintre főtisztelendő püspök és Tek. főgondnok urak aláírásával volt ellátva, mint akadémiaakra menő pápai deák 620 frt szedett Nógrád, Pest, Fehér és más megyékben, mígnem t. Várady István úr Pesten történetesen az emberre bukkanván, őt mindjárt letartóztatni s vármegye tömlőcébe bezárni eszközölte. Ezek után tisztelt Várady ur most már azt kéri, hogy ennek életéről tanulevelet adnánk ki. Melynek következtében azt megjegyezvén, hogy ez ember soha a pápai ref. főiskolában tanuló nem

volt, igazgató professor megbizatik, hogy a tanuló ifjagnál, kik ezt a kóbor lényt jól ismerik, értesítéseket vevén, ezeket egybe írja s főtiszt. püspök úrral még ma közölje. — VII. d. ülés 1842. d. télhó 7. d. napján. 25.) Rendel-tetett, hogy azon nyomozások eredménye, mellyek pesti ügyvéd tek. Várady István ur e folyó télhó 3. d. napján az iskolai tanácsban felolvas-tatott levele következtében Szabó István Peregrinust illetőleg történtek, nekie szükséges intézkedések végett minél előbb megküldtessenek. — XI. Ülés 1842. tavaszéle 2. d. 40.) Előmutatván Főtiszt. püspök úr Szabó Istvánnak Pápai reformált főiskolai segélyszedő képsében több megyékben pénzt zsarolt rossz lelkű peregrinusnak, a közönségesen sus-nak nevezett életmódját és bűnös tényeit tartalmazó hivatalos leveleket: mind tudomá-sul vétettek s a főiskola archivumába helyeztetni rendeltettek.»

Az itt említett leveleket nem találtam sem a főiskolai irattárban, sem a kerületi levéltárban. Azokat bizony valószínűleg kiselejtezték, mint ér-téktelen lomokat. Pedig esetleg értékesek volnának annyiban, hogy talán köztük találánk magának Jókainak a vallomását, vagy bejelentését arról, hogy mit tud a Sus-ról. Mert Jókai ebben a tanévben pápai diák volt, tehát hozzá is szólt a hivatalos felhívás, hogy kiki mondja el, amit a peregrinus előéletéről tud. Ő pedig tudott róla, mert maga írja le az el-beszélés elején, hogy mint kis tanuló látta a komáromi kollégiumban, ahova Nagy János, vagy helyesebben Szabó István peregrinus uram ismé-telten elvetődött, mert hát ott nevelődött nagygyá. Ott ragadt rá a fatális Sus cognomen is. De ha nem maradt is írott levél róla, azért kétségtelen, hogy Jókai nemcsak gyermekkorában, hanem mint pápai nagy diák is bő értesülést szerezhetett és szerzett is erről a kóbor lényről. Csakhogy ő tudatosan széppé és rokonszenvenessé tette elbeszélésében ennek éppen nem szép és rokonszenves alakját s így alkotott egy remek genre-képet, mely-nek olvasása közben majd nevetünk, majd pedig elszomorodik a lelkünk. Ezért nem szól egy szót sem az itt említett családrol és pénzharacoslásról. Mert ez egyszerre tönkretette volna a peregrinusnak tőle megrajzolt alak-ját. Tüstént kitűnt volna, hogy nem sorsüldözöte buta volt ökelme, hanem alkalomadtán alattomos család is.

Az elbeszélés másik, igazán kedves alakját, a jóságos professzort is teljesen az életből vette. Nem más az, mint Váli Ferenc komáromi, majd 1849-től kezdve pápai professor, aki Jókai nénjét nőül vette. Ugyanaz a végtelenül jóságos szív s emellett szép, férfias megjelenés, határozott és bátor fellépés, mihelyt a helyzet és a nevelői kötelesség úgy kívánta. Ilyen volt Váli Ferenc még öregkorában is.

BORSOS ISTVÁN.

Madách Imre forrásaihoz.

Aki maga szeret gondolkodni, mások gondolataival is szívesen foglal-kozik; nemcsak gyönyörűséget szerez neki a mások eszmevilágába való elmerülés, hanem ösztönt és ingert új ötletekre és igazságokra. Tudjuk, hogy Madách ceruzával olvasó ember volt, s mindent, ami neki meg-tetszett, vagy valami módon érdeklődését fölkelte, kijegyzett; alkalom-

adtán e jegyzetgyűjteményhez fordult műveinek kidolgozása közben, hogy a régi gondolatnak új foglalatban új fényt, új jelentőséget adjon. Óriás olvasottságánál fogva aligha lesz valaha lehetséges, minden máshonnan származó gondolatát kimutatni; a tervszerű kutatáson kívül gyakran a kutatók jóságos nemtője: a véletlen is nyomra viszi az embert. Így nagyon valószínűnek tartom, hogy Madách forgathatta és olvashatta a múlt századnak nálunk is kedvelt *Demokritos-át*, *Karl Julius Weber*-nek ezernyi ezer ötletből, idézetből, adomából egybehordott tizenkét kötetét (első kiadása 1832—35.), melyet a szomorú emlékü muzskavezető *Aszalay József Szellemi Omnibus* címen meglehetősen fogyatékoszággal és humortalanszággal magyarra is átültetett (1855—56).

Weber Demokritosára utal Madáchnak epigrammája: *A közönséges ember*.

Világra lett, nősült és elvesze,
Ezért kár volt emberré lennie.

(Össz. műv. I. 251.)

Az első sor Demokritos XII. kötetének 21. fejezetében található (Ueber Komische Grabschriften): «Er lebte, nahm ein Weib und starb.» (A stuttgarti 1868-i kiadásban XII. köt. 291. l.) Madáchtól való a hozzátoldott második sor. Az első sor maga *Gellert: Der Greis* című meséjének utolsó sora: «Er ward geboren, Er lebte, nahm ein Weib, und starb.» Minthogy Weber idézi forrását, Gellert pedig megvolt Madách könyvtárában (Szűcsi József: *M. I. könyvtára. M. Könyvszemle XXIII. 13.*), a költő az eredetiből is vehette az első sort.

Az Ember Tragédiája londoni színében a nyegle kénytelen a tudományt utcai üzletti alacsonyítani, hogy megélhessen, s hogy Lucifer szavai szerint ez ne legyen sírírata:

Ex gratia speciali
Mortuus in hospitali.

(E. T. 2966. sor.)

Demokritosnak előbb idézett fejezetében (Ueber Komische Grabschriften) Jodocus szakács sírfelírata:

Hic jacet Jodocus,
Qui fuit Romæ coquus,
De gratia speciali,
Mortuus in Hospitali!

A különbség csak a *de*: ez praepositívóban van.

A phalanster-jelenetben a múzeum tárgyai közt van egy ágyu is:

rajta rejtélyes fölírás:
Ultima ratio regum.

(E. T. 3351.)

A szálló ige magában már meglehetősen régi (vö. Büchmann: *Ge-fügelte Worte*), de ágyúkra csak 1742-ben öntette jelszóul II. Frigyes. Ennek felemlítése is megvan Demokritosnak: *Der Krieg* c. fejezetében

(X. köt. 14. fejt.): «Sollte Krieg sein müssen, so sei er wenigstens das, was ein alter König auf seine Kanonen setzen liess: Ultima ratio regum.» Míg az előbbi két idézetet Aszalay nem vette fel Szellemi Omnibusába, ezt nemcsak lefordítja, hanem meg is toldja egy magyar adomával: «Ha már csakugyan lenni kell háborúnak, legalább legyen az, mit II. Frigyes ágyuira írata: Ultima ratio regum. Midőn Schwoidnitznél néhány ily feliratú szép ágyuit huszáraink elfoglalták, egy huszár-kapitány a helyszínén e pár verset rögtönzé:

Ultima si ratio Regum sunt arma: profecto
Rex Friderice minus jam rationis habes.»

Bár Weber Demokritosza a meglévő jegyzék szerint nem volt ugyan meg a költő könyvtárában, a három egybevágó hely alapján mégis valószínűnek tartom, hogy ezt az akkoriban nagyon kedvelt könyvet valamelyik ismerőse jóvoltából olvashatta.

TOLNAI VILMOS.

Szentjóni Szabó Együgyü Parasztjához.

A francia szellem és irodalom nemcsak közvetve, hanem közvetlenül is bizonyára számottevő hatást gyakorolt a magyar irodalomra. De irodalomtörténetünknek ez a fejezete meglehetősen kidolgozatlan Kont nagy műve s újabb felfedezések mellett is. Egyezéseket, sajtóságot találkozásokat könnyű találni, de az utat megjelölni például, amelyen az ó-francia eposz *Guillaume*-jének szálfája (tinel) Toldi Miklós nyomórúdjává lesz, rendkívül nehéz. Ugyanígy nem biztos, de nem is valószínűtlen, hogy Gyulai *A szél és a nap* c. mesét írva emlékezett V. Hugo *Notre Dame de Paris*-jének egy részletére, ahol ez a kis példálódzás olvasható, de éppúgy vehette a magyar nép szájáról, mint ahogy *Krisztus és a madarak* c. versének prózai eredetije az Arany Lászlóval együtt szerkesztett népköltési gyűjteményben meg is van. Az is bizonyára véletlen találkozás, hogy a XVII. században a franciák az amiens-i polgárokról épp oly furcsa történeteket tudtak, mint mi később a rátótiakról, bár nem ugyanazokat, de lehetetlen meg nem állani egy percre *Le Métel d' Ouville* egy kis történeténél, amely élénken emlékeztet Szentjóni Szabó László Együgyü parasztjának csattanójára. Szentjóni parasztja lopja a levelet, hogy másnak kedveskedjék vele, a francia lakáj meg kéri. A francia változat:

Naifveté d'un lacquais. Un lacquais estant à Rome, son maistre eut dessein d'aller à la garderobe: il commande à son lacquais de prendre la chandelle et de luy esclairer. Comme son maistre eut fait ce qu'il avoit envie de faire, il tire une lettre de sa poche pour s'en servir en ce besoin; son lacquais voyant qu'il l'alloit deschirer luy dit:

— Monsieur, n'est-ce pas une lettre?

Le maistre respondit que ouy.

Ne la coupez pas, dit-il, monsieur, je vous prie; donnez-la moy,

je vous donneroy d'autre papier. Son maistre luy ayant demandé ce qu'il en vouloit faire :

— Une mère, respondit-il, me dit en partant de Paris que je luy envoyasse des lettres ; puisque je ne sais écrire, je luy voudroy envoyer celle-là.

(Les Contes aux heures perdues du sieur d'Ouille, ou Recueil de tous les bons mots, réparties, équivoques, brocards, simplicité, naïveté, gasconnades et autres contes facécieux, non encore imprimés. Paris, 1643, 1 vol. in-8.)

LACZKÓ GÉZA.

Egy ismeretlen Zrinyi-lászló-másolat.

A debreceni kollégiumi könyvtár Leveles-tárában akadt a kezünkbe ez alábbi másolat, amelyet kora és irodalomtörténeti érdekessége miatt helyénvalónak tartunk itt bemutatni. — A 425 lapnyi, 8-rét alakú kézirat bőrbe van kötve, sarkán empir-motivumos díszítés és ez a kurta cím: *Gróf Zrinyi Mikl. (1gy). Belől a kötet III-ik lapján (első és utolsó lapjai tisztán maradtak) régi, fakult tentával e néhány sor olvasható :*

Székely Péteré mk. | Debr. d. 16. Maji 1802. | A Pesti Magyar Muzeumnak | adja 1814. 16. Maii. (Ez később áthúzza.) | A Debretzeni Thékának ajánlja | 1814. 2. Junii Székely Péter m. sk. | M. Turi Pap. |

Ezután jön az 1-el jelzett levél jobboldali lapján gondos, kerek betűkkel a Zrinyi-lászló címe, nyomtatási helye és éve; hátlapján, akár az eredetiben: a Dedicatio, ismét külön (3—4. l.) «Az Olvasónak» szánt előszó; a két Idyllium (5—26. l.), majd 223 lapon maga az eposz a kisebb költeményekkel együtt (351—390. ll.) szakasztott abban a sorrendben, amint az 1651. kiadásban találjuk őket. Végre záradékol a másoló, helyesebben az utolsó másoló jóvoltából két rövid táblázat, mely a «Szigeti Vitézek» s «A Szigetet ostromló törökök» számát igyekszik felsorolni vezetőik szerint. Ennyit a könyv tartalmáról.

A másolat nem egy kéz munkája, sőt mint valamely kolligátum felette különböző, mintegy 8—10-féle írástípust mutat, ami már magában jelzi, hogy itt több toll együttes vállalatával állunk szemben. Néhánya, igaz, többször is fölbukkan az énekek során, de ez kivételes dolog s átlag valamennyi oly arányos közökben egy, majd két ívenként követi egymást, hogy ebben is határozott rendszer észlelhető. Különösen kiválnak közülük, hogy csak a jellegzetesebbeket említsem: a bevezető lapok (a Zrinyi-lászló címe, Dedicatio, Előszó) meg a XIV. ének egy részének írása, mely kétségtelenül a könyv tulajdonosától, Székely Pétertől való. Aztán az idylliumok, a XI—XII. ének, a 379—80. lapok kerekded, az I. és II. énekek szájkás, a III. ének érett, férfias vonásai, amelyek épp annyira elütnek egymástól, akár az V—VI. és VIII—IX. ének feketébb tentájú, barokkos moderától, vagy a XII—XIV. ének kellemes, könnyen futó soraitól stb. — Különbözzenek azonban e tollak egymástól bármennyire, abban mindnyájan megegyeznek, hogy kedvvel, odaadással forogtak vezetőik kezén,

akik nemcsak másolni, hanem olvasni és gyönyörködni látszanak egyszerre. Pontosnak azonban sem a helyesírás, sem a szöveghűség dolgában nem mondható e másolat. Például a Zrinyiász íráshibáit, régies vagy fonetikus írását rendszerint átjavitja vagy kora divatos ortográfiájával helyettesíti (együt, vadab, hul helyett: együtt, vadabb, hull; halua, chal, törsökön helyett: halva, tsal, törzsökön; gyönyörködtél, gondollya, ronthattya helyett: gyönyörködtél, gondolja, ronthatja stb.). Közbenközben maga esik olyan hibákba, aminőkre az eredetiben nem találunk, amikor például a szablya helyett szabját ír s az «n» határozó-ragot következetesen megkettőzteti: után, erdőnn, mezőkönn stb. — De nemcsak egyes hangok, hanem egyes szavak, sőt sorok átírásában is pontatlanok a másolók, amikor pl. Zrinyi szokatlanul összeírt szavait (teneked, neis) szétszaggatják, másokat meg rövidebb és modernebb alakban használnak: ijesztheti helyett: ijeszti, megjegyezte helyett: megjegyzette, vagy éppen prozódiai okokból változtatnak rajtuk önkényesen; pl. ezt a sort:

«Jün Balás Deák is nagy Győri Mathiassal», így formálják át:

«Jün Balás Deák is nagy Győri Mathjással», ami elvégre a ritmus szempontjából helyesebb, de jogosulatlan eljárás. Közben az is megesik rajtuk, hogy egyes szavakat kifelejtenek, nem jól vagy komikusan olvasnak, pl. «madarat nagy vadat helyett: «madarat vagy vadat», «húsz száz Janchár» helyett: «huszár janchár»; a határozott névelőt (a, az) és az interpunkciót következetesen koruk divata szerint használják. Végül ninos előnyére a kéziratnak a gyakori és sokféle rövidítés: mn = minden, mt = mint, ngy = nagy, mg = magam, és hogy körülbelül az éposz derekától kezdve a versszakokat nem írják külön, valamint a kisebb költemények címét és szövegét sem, holott a betűk alakjában, vagy a szokásos hézagokkal jól kiemelhetők volna őket. Általán véve, e másolat mai szempontból kifogástalannak nem mondható, bár fogatkozásait jórészt magyarázza a vállalkozó kezek sokfélesége és ifjúsága, amelyeket kétségkívül odaadás vezetett ugyan, mégis inkább törődtek a szöveg teljességével, mint aprólékos szabatosságával. Azután: hogy a munkájuk nem sajtó alá, csupán magán természetű emlékeknek készült, mit a kézirat feltűnő épsége, csinos, egykorú kötése is eléggé bizonyít. Végül ne felejtjük el, hogy csak a XIX. század legelején járunk, amely bár történelmi, nyelvi és irodalmi emlékeink közzétételével literatúránk aranykorának útját egyengeti, de a kiadás körüli pontosság, hűség elvére egyetemesen már nem emelkedett. S hogy mennyire nem: elég ha költőink e korbéli kiadásaira gondolunk.

Ami már e másolat eredetét és sorsát illeti, minden pozitív adat híján csupán arra a pár sorra vagyunk utalva, melyet a könyv szűkszavú bejegyzése maga nyújt magáról.¹ Eszerint a kodex 1802 májusában egy

¹ A könyvtár katalógusában a pusztai címen kívül más tájékoztatót (beszerzési idő, mód stb.) nem találunk. A kéziratban pedig néhány, margóra dobott nagy betű s egy rövidke jegyzet az egész, amelyeket hiába faggatnánk. Ez utóbbi, a III. ének elején (74. l.) a török ifjú éneke alatt ennyi: «Lásd Heliconi Virágokat 61 levelenn», amely nyíltan mutatja, hogy a másoló Ráday és Kazinczy törekvéseit is ismerte.

Székely Péter nevű ifjú birtokába került, aki azt több mint egy évtizeden át kegyelettel őrzi s halála előtt pár héttel a «debretzeni Thékának» ajánlja föl emlékül. Hogy maga Székely pedig nem véletlenül, hanem valami benső kapcsolat révén, még diák korában juthatott hozzá, a másolásban való részessége eléggé bizonyítja; aminthogy föltelezi azt is, hogy az egész munka Debrecenben s valószínűleg a kollégium falai közt mehetett végbe. Tehát egy Zrinyiász-másolat a XIX. század elején Debrecenben! Önkénytelenül a Csokonai kiadói terve ötlük eszünkbe, amely szintén itt, szintén ezidőtájt foglalkoztatta a költőt, bár teljesebbé, mint tudjuk, soha nem mehetett. Sem 1800-ban, sem 1804-ben, mivel «Zrinyinek nyomtatott exemplumát még eddig nem kerithettem», írja Pukynak és később Kazinczynak.¹ «Csak egy hűséges Apographummal élek», teszi azonban hozzá folytatólag. — «Vajjon nem éppen ez volt-e az az apographum, a mikor annyi helyi és időbeli valószínűségen kívül Csokonai és az érte hevülő diákság kölcsönös vouzalma is támogatják föltevésünket. Bizonyítékok híján mindez csak hipotézis! Annyit azonban, úgy vélem, joggal mondhatni, hogy azok között a szellemi hatások között, amelyek alatt ez a kézirat létrejött, a már fejedező Zrinyi-kultusz mellett Csokonai rokon törekvésének is része lehetett, aminthogy ezt az egész másolatot úgy tekintem, mint néhány irodalomkedvelő debreceni diák nemes buzgalmának eredményét, aminő volt 10—12 évvel előbb a Csergics Simon-féle átdolgozás a pozsonyi szemináriumban. Hiszen a debreceni kollégium épp ezidőtájt (a XVIII. század végén s a XIX. elején) éli virágzásának egyik legszebb szakaszát, melyet a város és környékbeli szellemi élet is kedvezően támoogat. Tanszékein jeles tanárok, ifjúsága pedig új eszmék és új eszmények forgatagában már Csokonai korában apró körökbe verődik, idegen nyelvek és irodalmak megismerését tűzi maga elé, vagy a «rézmetesző ifjak társaságában» áldoz művészi hajlamainak, tankönyvek illusztrálásával alma materük érdekeinek. (Még Csokonai is velük véseti Bécsben kiadott Anakreoni Dalainak címképét (1803.)

Valóban egészen rájuk, az ő lelkes kezükre vall az írás sokféleségén kívül annak fiatalos volta, szabályosan váltakozó beosztása, talán épp annak a kezdeményére, akinek mint a kézirat tulajdonosának nevét a véletlen megőrizte számunkra. S itt egyenesen Székely Péterre gondolunk, akinek egyénisége máskülönbben sem mond ellent föltevésünknek. Mint hódmezővásárhelyi ifjú 1792-ben subscribál az iskolai törvényeknek s bár rendszeres osztályozás akkor még nem járja, egy összefoglalásban 42 tanuló-társa közt a hetedikül találjuk említve. Kortársai közt pedig ott szerepel Sárvári, a későbbi jeles tanár, ekkortájt senior; aztán Csokonai József, Mihály öccse, az egyik Teleky József gróf, Obernyik József, Károly atyja és Zákány József, szintén professzorjelölt. 1802 szeptemberében maga is széniorrá lesz Székely, a következő év elején pedig külföldi akadémiákra

¹ Levele Puky Istvánhoz : 1800. december 20. és Kazinczyhoz : 1804. június 14.

utazik.¹ Hallgat Jénában, bejárja Németország nevezetesebb helyeit s már künnléte alatt éri a tiszafüredi reform. ekklézsia meghívása, mely 1804 áprilisában «rendes prédikátorának választja el». Idővel mint jeles papot többfelé «meginvitálják», de ő (1810-ben) a mezőtúri egyház ajánlatát fogadja el, «hol erőtelkenkedései miatt nem sokáig, csak négy évig s eddig is segédekkel szolgálhatott» s 1814 július 4-én 41 éves korában elhal. «Mint jeles tudományú ember — írja a későbbi krónikás — már iskolai futásában is megesmértette magát, és mivel a régibb és újabb Prédikállás módját szerenoséson tudta egyesíteni, kedves vala Prédikállása; és számos prédikációi maradtak írásban, melyeknek nagy része megérdemlené a kinyomatást.»²

Ennyit róla és e másolat történetéről, melyet közelebbi adatok híján és az ő nevéhez fűződő emlékek miatt méltán nevezhetünk *Szekely-féle másolatnak*. Valami nagyobb irodalomtörténeti vagy benső becosel — mint említők — nem bír, ámde kora s a vállalkozás elsősége joggal állítják az eddig ismert Zrinyiász-másolatok élére, amely mint ilyen éppoly híven munkálta a költő emelkedő kultuszát, akár az előző átdolgozások s a későbbi kiadások hosszú sora.

PAP KÁROLY.

Balassi Bálint *In Somnium* c. költeménye.

Balassi irodalmi mintáit, lírájának a humanisztikus műköltészettel való kapcsolatát Eckhardt Sándor mutatta ki értékes tanulmányában. (IK. XXIII.) Hátra volna még egy nagyobb szabású befolyás kinyomozása, s ez a korabeli *népies költészeté*. Nótajelzéseiben Balassi a török, német, lengyel, horvát, oláh, olasz, latin dalok kezdősorait ép oly gyakran idézi, mint sok ma már ismeretlen magyar énekét. Ép ezért a kutatás e része nem könnyű föladatot jelent, s egyelőre, a régi népköltészeti följegyzések hiányos volta mellett, nagyrészt tapogatózásokra, egy-egy általánosabb irány megállapítására, esetleg csupán valóságosságra fölépített visszakövetkeztetésekre vagyunk utalva.

Ilyen tapogatózás, kísérlet egy népies irány általános körvonalainak megállapítására kíván lenni a következő adalék.

Balassi *In Somnium* c. költeménye (Szilády-kiadásában: XVI.) sok vonásában emlékeztet Walther von der Vogelweide egyik énekére, melyet rendszeren *Traumdeutung* címen szoktak idézni az újabb kiadások. (W. Wilmanns kiadásában, Germ. Handbibl. I. Halle, 1883. 340 l.) Bár a motívumok kombinálása eltér, nem volna jogom párhuzamba állítani a két verset, mégis egymás mellé teszem a megegyező részleteket, a könnyebb áttekintés kedvért:

¹ A debreceni ref. Kollégium matrikulája 1792—1824-ből. 41., 90. és 176. l.

² A mezőtúri reformata Szent Ekklézsia Protokulluma 1750—1832-ből. 84—85. lap.

Balassi :

Kikeletkor jó pünkesd-havában,
 Mikor volnék nyughatatlanságban
 Szerelem kínjában . . .
 Akarván szívemet enyhíteni,
 Igen reggel mennék ki múltani :
 Tetszém megújulni.
 Kimentemben egy csergő patakra,
 Tanálék oly hívesre, tisztára,
 Mint fényes kristálra.
 Partja búves sok gyöngy-virágokkal
 Ékes sok jó-szagó violákkal,
 Két rózsa bokorral.
 Mellette egy kiterjedett cziprusfa,
 Kinek szép zöld bojtos ágaiban
 Fülemlile szóla.
 Ott az fa árnyékába leülék,
 Fülemlile hogy ott hangoskodnék :
 Szívem gyönyörkedék.
 Sok vigyázás és fáradság után
 Történek, hogy én ott olalunnám,
 Álomban azt látám . . .

Walther :

Dò der sumer komen was,
 und die bluomen dur dz gras
 wünneclichen sprungem :
 aldá die vogele sungem,
 dar kom ich gegangen
 an einer anger langem,
 dá ein lüter brunne entspranc ;
 vor dem walde was sin ganc,
 dá diu nahtegale sanc.

Bi dem brunnen stuont ein boum ;
 dá gesach ich einen troum.
 ich was von der sunnen
 gegangen zuo dem brunnen,
 dz diu linde maere
 mir küelen sohaten baere.
 bi dem brunnen ich gesaz,
 mîner swaere ich gar vergaz ;
 schiere entslief ich umbe dzaz.

Az álom általános motívumán kívül a jellemző természeti kép apróbb részleteiben is egyezik: kikeletkor itt, nyár elején ott, a költő a természet ölére menekül gondoljait elöl, egy csergő, tiszta patakra akad, mellette egy ciprus itt, amott egy hárs, annak árnyékába dül, a fülemlile szava feledteti fáradságát, elalszik, álmot lát. Walther csak nagy általánosságban mondja el álmát (schoener troum enwart nie më), Balassi a kedvesével találkozik. A befejezés eltér, Walthernél szatirikus: egy boldogtalan varjú káromgása fölveri álmából s egy vénasszony jelenik meg előtte, ki együgyű igazságokat mond neki, Balassi nem zökken ki a kezdő hangnemből, szerelmi reménykedéssel s óhajtással végzi.

A két vers között negyedfél évszázad torül el. Mint lehetne őket egymáshoz közelebb hozni? Azt hiszem, egy hosszúéletű, több századon át virágzó népies költői áramlat az, amelyből mindkettő fakadt: ezt a *kóbor diákok* (goliardok, vagansok, fahrende Schüler v. Kleriker) latin nyelvű költészete, mely az egyetemi élettel kezdődött s annak nemzetközi működését sokáig kísérte. Hatása a középkori német lirára kétségtelen s Wilmanns is ilyen költeményre gondol Walther verséhez fűzött jegyzeteiben (Leben und Dichten Walthers. III : 365.). Az idézett Mapes-féle latin költemény azonban csak az álom ált. motívumával kapcsolódik hozzá.

Sokkal közelebbi példákra akadunk Schmeller híres gyűjteményében, *Carmina Burana*, igaz, hogy az álom jellemző motívuma nélkül, de annál jellegzetesebben kidomborítva a természeti kép és a szerelmi találka, a leánykával való beszélgetés motívumát, Ime csak egy-két példa :

Fronde sub aboris amena,
 dum querens canit philomena,
 suave est quiescere,
 suavius ludere in gramine
 cum virgine speciosa.

(Amatoria, 37.)

Estatis florigero tempore
 sub umbrosa residens arbore,
 avibus canentibus in nemore,
 mee Thisbes adoptato
 fruebar eloquio. (Amat. 43.)¹

Még legközelebb áll hozzá a következő:

Estivali sup fervore.
 quando cuncta sunt in flore,
 totus eram in ardore;
 sub olive me decore
 estu fessum et ardore
 detinebat mora . . .
 Subest fons vivacis vene,
 Adest cantus philomene . . .
 Hic dum placet delectari
 delectatque iocundari,
 et ab estu relevari
 cerno forma singulari
 pastorellam sine pari,
 colligentem mora . . . (Amat. 52.)

A költemény befejezése szatirikus, de a versformája, az ütemes nyolcasokra ráütő hatos, emlékeztet Balassi tizesekre ráütő hatosára.

Különben a Balassi-strófa jellemző rimképletéhez (*aabeebddd*) is találunk hasonlót: *aabaabbaab* (Amat. 106. és 107.), melynek tavaszias hangulata is emlékeztet Balassi hasonló verseire (Szilády-kiad. XI., XXXVIII.). A tavasz és nyár ébredésén való öröm, mely annyira jellemzi a vagansok és Balassi költészetét s mindkettőben annyi közös motívumot termel, megmagyarázható az életmód rokonságából: a kóbor, iskolát kerülő diák és a kalandokra vágyó lovag egyformán érzi és nyögi a téli időnek a város sötét falai között való unalmát; a természet ébredése, a virágzó rét, csörgő patak, madárdal, a szerelem és a harcok megújulása az ő kedves időszakuk.

Ez a nemzetközi, latin, népies költészet, mely a XII. században indult virágzásnak, bizonyára még tovább élt közös hagyományaival a XVI. században, az egyetemek második virágkorában, a vándordiák-élet aranykorszakában. Még a XVI. századi protestáns szatirikus írók sok anekdotát regélnek róluk, hogy csak egy adatot idézzek Henr. *Bebelus* híres facetiagyűjteményéből (Facet. lib. III. Argentorat. 1606. 17 l.):

Sunt quidam scholastici, qui cum nullius bonae frugis sunt neque operis, nec studeant, nec laborare velint, vagantur hincinde mendicando, variisque artibus et illusionibus atque praestigiiis simplices rusticos circumveniant: dicentes *se fuisse in monte Veneris!*

Hogy újra divatos lett költészetük is, mely szatirikus, a papság és barátok ellen irányuló tendenciájánál fogva a protestánsoknak éppen kapóra jött, arra mutat egy új gyűjteményes kiadásuk: *Flacii Illyrici Varia*

¹ L. még Amat. 34., 102., 103.

doctorum piorumque virorum de corrupto ecclesiae statu poemata, Basileae, 1556.

Balassi előtt is egy ilyen szatirikus, barátokkal évődő, vers lehetett, erre mutat a nótajelzése: *Vir monachus in mense may.*¹

Eckhardt Sándor (i. m. 438. l.) több oknál fogva fordításnak véli a költeményt. Ezt nem tartjuk valószínűnek, mert az eredeti mind epikus kezdetű sajátos képzetkapcsolatánál (a barát — májusban), mind a vagans-költészet általános szatirikus irányánál fogva gúnyos hangú lehetett, mire Walther költeménye is mutat, míg Balassié végig komoly, sőt humanisztikusan szentimentális. Ez azt bizonyítja, hogy a latin eredeti inkább formájával és egyes motívumaival lehetett reá hatással, míg a tartalom a humanisztikus lira hangjára vall. Így a LXIII. költeményben is Buchanan zsoltárparafrázisát «egy olasz ének» nótájára ülteti át, egy másik Buchanan-motívumot (III.) a «Palkó nótájára» költött át, Marullus egy költeményét «egy olasz sziciliana» versformájában fordította le (X.)

Úgy látszik, hogy a népköltészet ütemes, szabadabb és dalolhatóbb formáit többre becsülte, mint a műköltészet időmértékes, szigorú szabályokhoz kötött szerkezeteit. S így az ő jelentőségét abban kell látnunk, hogy a korabeli műköltészet gondolatköréhez elsőnek tudta irodalmunkban a népies költészet egyszerűbb formáit és motívumait alkalmazni. Ez tulajdonképpen minden népies műköltészet igazi föladata, Arany János is így fogta föl a maga költői irányát: népies nyelv és formák emelkedettebb gondolati világgal. (L. Szilágyi Istvánhoz írott levelét, 1847. Hátrahagyott iratai, III. : 38.)

KIRÁLY GYÖRGY.

¹ Alszegehy Zsolt barátom figyelmeztet a Magassy Antal ismertette kéziratós kódex egyik vagans-dalának kezdő soraira: *Exibat quondam Clericus* (Wohl in den grünen Wald). Egy. Phil. Közl. XXV : 294. Magához az énekhez nem tudtam hozzáférni.